

*QUAN ELS VESCOMTES DE BARCELONA EREN: HISTÒRIA,
CRÒNICA I DOCUMENTS D'UNA FAMÍLIA CATALANA DELS
SEGLES X, XI I XII*, DE JOSÉ ENRIQUE RUIZ-DOMÈNEC¹

Aquest llibre tracta de la història de la família dels vescomtes de Barcelona, els senyors del castell de la Guàrdia de Montserrat, segons la documentació dels segles X, XI i XII. Ruiz-Domènec presenta aquest llibre amb l'objectiu de donar a conèixer aquesta família que va tenir un protagonisme que ell defineix com a decisiu en la construcció de Catalunya. Aquesta obra és fruit d'una recerca iniciada fa molts anys i després llargament interrompuda, com ens explica l'autor.

Ruiz-Domènec reuneix aquí un corpus documental procedent de fons d'institucions religioses i laiques relacionades amb els vescomtes, a partir dels quals estudia alguns aspectes de la seva vida i la seva història. I ho fa, com diu, distingint quatre grans períodes: el primer, «Gènesi», va de l'any 954 a l'any 991;

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2006, col·l. «Textos i Documents», núm. 39, 505 p.

el segon, que es titula «Emergència», va de l'any 991 a l'any 1062; el tercer, «Història», va de l'any 1062 a l'any 1127, i el quart, «Llegenda», va de l'any 1127 a l'any 1207.

L'obra es divideix en divuit capítols repartits en aquestes quatre grans parts i conté un apèndix documental a la part final.

1. En la primera part, els capítols 1, 2, 3 i 4 s'ocupen de la gènesi de la família i de la seva relació amb el comte de Barcelona i amb l'Església.

En el primer capítol, Ruiz-Domènec es refereix a Guitard, senyor d'unes terres al sud del comtat de Barcelona i el qual tenia el títol de vescomte. Membre d'un clan de guerrers, inaugurà aquest llinatge vescomtal i posseí una gran fortuna patrimonial, amb terres que anà cedint a diferents grups de pagesos nous pobladors. Guitard, vinculat als comtes de Barcelona, exercí d'ambaixador d'aquests davant el califa de Còrdova els anys 971 i 976 per tal d'assolir un tractat de pau que es volia durador (cosa que finalment no pogué ser, segurament a causa de la mort imprevista del califa al-Hakam II).

Es parla també de Gerberga, esposa de Guitard i membre d'un antic llinatge que conferia al seu marit la *nobilitas* de la qual ell mancava. Germana de l'emperador Otó I i mare de tres fills de Guitard, aconseguí casar-ne dos amb dues filles de Borrell II de Barcelona, amb la qual cosa segellà una aliança entre ambdues famílies.

Governador de Barcelona, Guitard millorà el seu casal a la ciutat, la qual concebé com un poderós centre econòmic, com afirma Ruiz-Domènec, a partir del seu desenvolupament urbà. Morí l'any 983 (o el 984) i la seva esposa, que el sobrevisqué uns anys, promogué la reconstrucció de Santa Cecília de Montserrat i afavorí el monestir de Sant Cugat del Vallès amb la donació d'uns alous del castell de Claramunt.

A Guitard, el succeí Udalard. Aquest patí l'atac d'Almansor, l'any 985, contra els seus castells de frontera, i el qual finalment amenaçà, assetjà i saquejà Barcelona. No es destruï la ciutat, però el vescomte i altres ciutadans foren duts captius a Còrdova.

En l'absència del vescomte, el succeí el seu germà, Geribert, casat amb Ermengarda, la filla gran de Borrell II de Barcelona. Ell endegà i dirigí la reconstrucció de Barcelona.

2. Del capítol 5 al capítol 11, l'autor s'ocupa de la història i l'evolució de la família entre els anys 991 i 1062.

El nostre autor comença explicant el retorn del vescomte Udalard després d'uns anys de captiveri a Còrdova. S'iniciava una nova època en la vida de la fa-

mília vescomtal, i també per a la ciutat de Barcelona. Fou el moment de la seva emergència, que és com es titula el capítol. Udalard fou l'heroi de la resistència cristiana a la invasió musulmana. I això fou l'any 990, cinc anys després de la desfeta a mans d'Almansor.

Casat amb Riquilda, germana del nou comte Ramon Borrell, Udalard esdevingué el cap d'una família molt rica i poderosa, amb milers d'hectàrees de terra i centenars de serfs.

Entre el final del segle X i la primeria del segle XI fou una època, d'altra banda, de certa expansió econòmica, amb molt diner circulant. Abundaven les transaccions immobiliàries com a mitjà d'inversió econòmica, sobretot en terres de cultiu. El mateix Udalard ens dóna un exemple d'aquest fet: a principis del segle XI ja era al terme de Provençals (com altres famílies i ciutadans barcelonesos) adquirint terres per a la seva explotació agrícola.

També fou el moment de la venjança contra els musulmans de Còrdova. Foren els germans fills del comte, Ramon i Ermengol, i Adalbert, fill del vescomte Guitard, qui dugueren a terme una nova expedició militar contra Còrdova. Però Adalbert morí en el combat: una mort heroica que, segons Ruiz-Domènec, legitimà socialment i políticament la superioritat de la família vescomtal.

Malgrat tot, ben aviat aquest ordre polític establert en virtut de l'aliança entre el comte i el vescomte de Barcelona vacil·là: l'Església, els bisbes i els monjos elaboraren una nova doctrina del bé públic, contrària a la fixada pels guerrers cavallers i els camperols quan dominaven aquella societat. El moment coincidí també amb la maduresa política de l'abat Oliba, bisbe de Vic. Ell promogué una nova cultura de la pau, que contraposà a la de la guerra dels cavallers i els camperols. Però concebé la pau com un bé propi de la comunitat que el sobirà estava obligat a assolir i assegurar.

En aquest procés de transformació política i social, les assemblees de pau i treva de Déu assumiren també certes funcions legislatives. Precisament, l'abat Oliba reclamà la vigència de la legislació carolíngia atorgada segles enrere per Carlemany i els seus successors. I, al mateix temps, es reconegué que aquella legislació era insuficient: precisament en aquest punt, les assemblees de pau i treva eclesiàstiques i els mateixos tribunals dels bisbes procuraren també omplir les llacunes jurídiques del sistema jurídic nacional.

Al cap i a la fi no feren altra cosa que reconèixer el comte de Barcelona com a sobirà independent dels reis Capets i de l'emperador saxó.

D'altra banda, la comtessa Ermessenda donà suport als nous corrents, i suport i ajut als eclesiàstics i a l'abat Oliba. D'això es derivaren greus conseqüències pel que fa a les relacions entre les dues famílies, comtal i vescomtal, tradicionalment relacionades íntimament.

En aquesta segona part, Ruiz-Domènec continua parlant de determinats personatges, influents, vinculats a la família vescomtal: Adelaida, esposa del vicari de Sant Martí Sarroca, i les germanes Ermengarda i Riquilda, filles del comte Borrell II de Barcelona i casades amb dos germans fills del vescomte Guitard, com ja hem vist.

Mereix una menció particular Guislabert, vescomte i bisbe, fill gran d'Udalard i de Riquilda, però que malgrat això fou destinat a l'Església (tot i que tenia algun fill, que reconegué). Fou ell qui acceptà les noves idees procedents de les assemblees de pau i treva de Déu, i començà la seva ràpida carrera cap a la mitra episcopal de Barcelona, que aconseguí el 1035.

Guislabert donà tot el seu suport i ajut a la millora i el desenvolupament de la ciutat de Barcelona, però també volgué incrementar el patrimoni familiar (un projecte era la plantació de vinya al turó de Monterols).

Un personatge destacat de la família vescomtal fou Mir Geribert (nascut l'any 991), fill d'Ermengarda i de Geribert, fill segon de Guitard. Mir va combatre el projecte polític d'Oliba i la comtessa Ermessenda. I se'l coneixia com a príncep d'Olèrdola. Va viure al palau comtal amb el seu oncle, el comte Ramon Borrell. Mir representava el millor d'una nissaga de cavallers guerrers, per això va arribar a enfrontar-se amb el seu cosí, el vescomte Guislabert.

El 1033 es produí una nova invasió musulmana, ara a les terres del sud del Llobregat. Això obligà el comte Berenguer Ramon I de Barcelona a establir una nova aliança amb els cavallers i els camperols per a la defensa de la terra, al marge de la comtessa Ermessenda, la seva mare, i dels eclesiàstics. Per això els monjos de Ripoll (seguidors d'Oliba), en la *Gesta Comitum*, assenyalaren que no va ser un bon comte, sinó el més inferior de la seva família.

Mir Geribert representava l'esperit guerrer, cavalleresc, propi de la seva família. Aleshores els vescomtes podien recuperar protagonisme enfront de l'Església. I aquesta no intervingué de manera directa, però sí concloent. Per exemple, l'abat Oliba, tot dirigint-se a Sanç el Gran de Navarra, desaconsellà (i desautoritzà) el matrimoni entre cosins creuats, sistema que regí i s'aplicà en la política matrimonial dels vescomtes de Barcelona.

Udalard Bernat fou elegit per a succeir el seu oncle Guislabert. Nascut pels volts del 1130, era fill d'Ermessenda i nét per via materna d'Udalard. El vescomte concertà el seu matrimoni amb Guisla, comtessa vídua de Berenguer Ramon I i amb dos fills.

El mateix Guislabert aconseguí casar el seu cosí Mir Geribert amb una filla de Gombau de Besora, un col·laborador molt proper a la comtessa Ermessenda.

Aquests dos enllaços matrimonials restabliren, almenys durant un temps, la pau entre les dues cases, comtal i vescomtal. Si més no, les aprofitaren. I aques-

ta pau se segellà quan s'esdevingué la mort de l'abat Oliba el 1046, llargament enfrontat amb els vescomtes.

Aquesta política de pacte que Guislabert promogué, va permetre a la família mantenir una certa preeminència social. A partir d'aquí s'establiren noves aliances mitjançant les quals el vescomte també aconseguí incorporar el seu nebot Mir Geribert. Per a Ruiz-Domènec, es tractava d'una nova *convenientiae* entre els cavallers guerrers i els camperols, d'una banda, i el comte, de l'altra, i amb la qual es començà a definir una nova organització territorial basada en un deure d'obediència i de respecte mutus (el feudalisme).

També va ser el moment en què va aparèixer el nou codi legal, els *Usatges*, un ordenament en el qual coincidien cavallers i eclesiàstics.

En aquest context, Udalart Bernat accedí al vescomtat. Guislabert no tenia descendència legítima i era bisbe, i perquè el pogués succeir el seu nebot va caldre l'autorització comtal. Es pot dir que l'obtingué quan aquest nebot pactà el seu matrimoni amb la comtessa vídua Guisla i es va fer càrrec d'ella i dels seus fills.

Fins i tot s'establien pactes en el si de la mateixa família vescomtal: entre Guislabert i Mir Geribert, per a assegurar la defensa del seu castell de Ribes, la torre de Sitges i altres fortaleses.

Mentrestant, començaren els problemes familiars del comte Ramon Berenguer I. El 1050 morí la seva primera esposa; al cap de poc temps es casà amb Blanca, que aviat va ser repudiada; i, finalment, s'uní amb Almodís, casada ja unes altres dues vegades. El Papa els excomunicà, i en aquest punt, Guislabert, vescomte i bisbe, li donà suport i va signar un sagramental.

El conflicte amb el papat anava més enllà de l'àmbit privat personal: la intervenció del Papa, instigada pel bisbe de Narbona, atemptava contra la sobirania del comte.

Guislabert morí el 1061, i amb ell acaba el segon capítol de l'obra de Ruiz-Domènec.

3. El tercer bloc comprèn els capítols 12, 13 i 14, i Ruiz-Domènec hi tracta de la família de la Guàrdia en el període que va des del 1062 fins al 1127.

El nou vescomte, Udalart Bernat, continuà i afavorí, com els seus avantpassats, el desenvolupament de Barcelona. Home proper al comte, participà activament en la reunió que se celebrà per a fixar el nou text dels *Usatges de Barcelona* (almenys en la seva part originària).

Per contra, amb ell la família s'escindí en dues branques: la seva, que provenia del seu avi, i la que venia del germà del seu avi, Geribert. Mir Geribert i els seus fills recuperaren el vell caràcter rebel dels cavallers guerrers i no va ser possible restablir la unió familiar.

En la branca principal, succeí a Geribert el vescomte Gelabert Udalard (bé que ja hi figurava el 1077 en vida del seu pare). Es casà amb Maria, filla del Cid, i exercí en una època especialment difícil.

La comtessa Almodís fou assassinada el 1071. Sorgiren conflictes entre els dos fills de Ramon Berenguer I, als quals el seu pare havia deixat la ciutat i el comtat en una espècie de condomini.

Cal afegir-hi la crisi econòmica que patia Barcelona. Al final, un dels germans, Ramon Berenguer II, el favorit, morí el 1082.

Uns anys després es produí una nova invasió, ara dels almoràvits, que afectà el Penedès: arrasaren les terres de Gelabert Udalard. La situació requeria concertar amb el comte una nova *convenientiae* que es féu el 1110 i afectà totes les possessions vescomtals.

Però aleshores la família dels vescomtes entrà ja en decadència. La pròpia i nova formulació d'aquests nous pactes obrí de fet una via legal a la pèrdua de les seves possessions, i algunes eren molt desitjades pel comte.

4. En la quarta part del llibre, en els capítols 15, 16, 17 i 18, Ruiz-Domènec es refereix al període que va de l'any 1127 a l'any 1207.

Comença amb el nou vescomte, Reverter, de qui s'expliquen l'estada i les gestes al Marroc, al servei de l'emir com a general del seu exèrcit. Aquesta aventura s'explica de manera heroica i influí fins i tot en la literatura espanyola de segles posteriors (també en el *Quixot*).

Reverter residia a Marràqueix i la seva fama el convertí efectivament en una llegenda. D'ell destaca la campanya del Gran Atlas.

Al final, Reverter cedí el 1135 part dels seus drets a Guillem, fill de la seva germana Arsenda, i li encomanà el castell de la Guàrdia. Després tornà al Marroc i continuà amb les seves ocupacions militars.

El 1138 Reverter tornava a ser a Barcelona i a mitjan 1139 concedí a aquell nebot, Guillem, la meitat de la seva herència i el casà amb la seva filla Guisla. S'assegurava així la continuïtat familiar. L'altra meitat havia de ser per al seu fill i successor Berenguer Reverter. Però tornà al Marroc, dirigí les campanyes del Rif i morí el 1143 a Marràqueix.

El succeí efectivament, en un primer moment, el seu nebot i gendre, Guillem, conegut ja com a Guillem de la Guàrdia. Així, després de passar cert temps sense tenir notícies del fill del vescomte, Berenguer Reverter, Guillem de la Guàrdia va demanar finalment al comte l'altra meitat de l'herència de Reverter i el seu reconeixement com a cap del llinatge dels vescomtes de Barcelona.

El comte hi accedí, però Berenguer Reverter era viu al Marroc i tornà a la

ciutat. Guillem de la Guàrdia exercí com a vescomte uns anys, fins al 1055, i d'ell es diu que fou poc brillant.

Per la seva part, Berenguer Reverter, malgrat que va recuperar les seves possessions i la dignitat vescomtal, alternà Catalunya i el Marroc (on vivia un germà seu amb els almohades).

El 1167 féu testament i ho deixà tot al seu fill Berenguer. Però ell tornà a Marràqueix tot sol, ja que la seva esposa no el seguí. I no se'n sap res més.

El succeí el seu fill Berenguer, que no es casà ni tingué descendència. Al final, el 1177 arribà a un acord amb el seu nebot Guillem de la Guàrdia. I ja el 1183 féu testament i se'n anà també al Marroc, segons digué per a buscar el seu pare i el seu oncle. Però tornà, i el 1187 féu un nou testament en el qual deixava tota la seva herència al seu cosí Albert de Castellvell, a banda de diversos llegats. Berenguer va ser, doncs, el darrer vescomte del llinatge fundat per Guitard.

Després d'aquest estudi històric, extens i molt complet, es publica l'apèndix, que conté dos-cents documents: el primer, de 21 de setembre de 954, i el darrer, de 30 de gener de 1193. Tots han estat transcrits per A. Blasco, S. Cingolani i el mateix J. E. Ruiz-Domènec.

En definitiva, el doctor Ruiz-Domènec ofereix, des d'un plantejament innovador i summament interessant, la història del comtat de Barcelona i de la mateixa ciutat en un període determinat i a través d'una família que hi exercí el poder i que hi governà al llarg de tres segles, amb unes relacions variables entre el comte de Barcelona i la seva pròpia família.

Amb aquesta obra s'explica també la gènesi del règim feudal al comtat de Barcelona i, indirectament, el procés d'independència comtal respecte a la monarquia franca i la confirmació de la sobirania comtal. No hi falten les referències necessàries als conflictes entre la noblesa militar i l'Església, i el conjunt de relacions que s'establiren segons el moment històric. I en aquest context també s'inclouen al·lusions a l'organització política del comtat (amb una menció especial de les assemblees de pau i treva de Déu) i a l'incipient sistema jurídic català, que, sense renunciar a les fonts carolíngies, donà lloc al text dels *Usatges de Barcelona* com a manifestació de la potestat legislativa règia (en la seva part primigènia).

I, a tot això, encara cal afegir-hi la consideració d'altres elements socials i d'ordre econòmic i urbanístic que el nostre autor també tracta, i amb profusió. Seguint el seu treball, hom pot resseguir el desenvolupament urbà de la ciutat i la seva expansió econòmica, agrícola i comercial, amb la prompta aparició de grups burgesos que coexistiren, fins pràcticament fondre's, amb la noblesa terratinent.

Aquest llibre és, doncs, un detallat estudi elaborat a partir de la documentació que es recopila i es transcriu, i que es posa en relació amb altres fonts i treballs ja publicats dels diversos autors que es ressenyen. Indubtablement, estem davant d'una aportació de primer ordre per al coneixement històric del comtat de Barcelona, amb un llenguatge planer i seguint el fil de la cronologia fixada, sens perjudici de les hipòtesis lògiques que l'autor també formula intentant omplir les llacunes de la història i revisant teories anteriors de manera acurada i raonada.

És l'aportació d'un insigne historiador, catedràtic d'Història Medieval de la Universitat Autònoma de Barcelona i director de l'Institut d'Estudis Medievals, un llibre que la Fundació Noguera ha tingut l'encert de publicar i que és ja de consulta obligada per als estudiosos de la història i també del dret de la Barcelona dels segles X, XI i XII.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya